

Obrusánszky Borbála

A KÉSEI HUNOK NYOMAI EURÓPÁBAN: TÖRTÉNELMI FORRÁSOK ÉS LEGENDÁK¹

A hunok történelmét mindig is nagy érdeklődés kísérte az európai kutatók körében, de a történetüket tekintve még számos kérdésre kell választ találnunk, például arra, hogy Attila halálát követően mi (is) történt a hunokkal Európa különböző területein.

Az európai kontinens keleti és nyugati részén is számos, a mai napig fennmaradt helyi monda, legenda bizonyítja, hogy a hunok – ez a keleti sztyeppékről származó lovas nép – mély nyomot hagytak maguk után.¹ Különösen élénk hagyománnyal találkozunk a székelyek körében, akik a Kárpát-medence keleti részén élnek.²

A tudományos kutatás máig szkeptikus a hunok megmaradását és befolyását illetően, ugyanakkor a legutóbbi évek ez irányú publikációi némiképp árnyalják a nép utóéletéről kialakult korábbi képet.³ A róluk szóló művek olyan széles körűek, hogy lehetetlen azokat egyetlen tanulmányban bemutatni. A 19. század óta számos publikáció foglalkozott a hunok lehetséges nyelvével; a 20. század elején orosz kutatók kezdték el az ázsiai hun sírhelyek feltárását; a 20. század második felében az egykori Szovjetunió területén hun városok és temetők tucatjait fedezték fel; Gmyrya és Gadjiev jelentős műveket publikált a kaukázusi hunok történelméről és régészeti leleteiről, az európai hunok történetének egyik legrészletesebb összegzésével pedig Maenchen-Helfen 1973-ban megjelent munkája szolgál. Az utóbbi évtizedekben Heather és a koreai Kim művei módosították jelentősen a hunokról alkotott képet. 2008-ban *A hunok öröksége* címmel egy tanulmánykötet jelent meg, amelyben külföldi és magyar kutatók az európai és ázsiai hunokkal kapcsolatos kutatási eredményeiket mutatták be. A kötetben

1 A hunokhoz és Attilához köthető legendák tucatjai lelhetők fel Nyugat-Európában: Németországban, Franciaországban és Svájcban. Ezeket Michel Bakocs és Sztruhár Szilvia gyűjtötte össze, amelyeket a közösségi média felületein publikáltak.

2 A székely–magyar néphagyomány szövegeiben említést tesznek a hunok leszármazottairól Európában.

3 Lásd Niles 2022, Ferrari 2023, Heather 2005, Kim 2015.

– régészeti és történelmi tanulmányok mellett – nyelvészeti és kulturális örökséggel kapcsolatos írások is megjelentek. Több, hunokról szóló konferenciát rendeztek az utóbbi években: 2005-ben Sühkhaatarban, Mongóliában; 2007-ben a németországi Speyerben; majd 2011-ben Ulánbátorban. És azóta is sok országban tartottak tudományos fórumokat ebben a témában.

Jelen tanulmányom célja annak bemutatása, hogy hol, milyen területeken maradhettek fenn az Attila hozzátartozói és fiai által vezetett hun közösségek, és milyen szerepet játszottak a késő ókori történelemben. Az ókori írott források segítségével próbálom feltárni a valószínűsíthető történelmi folyamatot, összehasonlítást végzek a korabeli görög és római feljegyzések, valamint az európai hunokról szóló folklór- és néphagyományok között.

BEVEZETŐ

Mindenekelőtt az európai hunok történetét szeretném röviden összefoglalni. A történelmi kronológiából tudjuk, hogy a hunok európai hadjárata 375-ben kezdődött: hihetetlen gyorsasággal elfoglalták a kelet-európai síkság túlnyomó részét, alig egy év múlva már az Al-Dunánál jártak, s ezt követően a Kárpát-medencét is meghódították. A gótok, akik 375-ben elmenekültek a betörő hunok elől, a Balkánon találtak menedéket, ahol (viszont) a rómaiakkal kerültek összetűzésbe (végül a gótok legyőzték a római csapatokat a hadrianopoliszi csatában). A keletről érkező népek betörése és terjeszkedése következtében 395-ben a Római Birodalom kettészakadt egy keleti és egy nyugati részre. Az 5. század első felében a hunok egyre több és több területet foglaltak el, mind a Nyugatrómai, mind a Keletrómai Birodalom területéből. A Hun Birodalom fénykorát Attila uralkodása jelentette (434–453). A nagy király 453-ban hirtelen meghalt, ami zűrzavart és bizonytalanságot okozott a régióban. Senki nem volt, aki képes lett volna egyben tartani a Hun Birodalmat, így az kis királyságokra esett szét. Röviddel ezután a Nyugatrómai Birodalom is megszűnt létezni. A végzetét Attila 452-ben, Itáliába vezetett hadjárata, a vandálok 455-ös pusztítása és az ezt követő – a hatalomért folytatott belső, erőszakos – politikai küzdelmek okozták. Az államrend hanyatlásával párhuzamosan a túlélő történetírók száma is drasztikusan csökkent, így ebből az időszakból

csak töredékes forrásaink vannak. A 470-es években Odoaker megtámadta Itáliát, letaszította a trónról az utolsó római uralkodót, és független királyságot alapított. A hatalmas európai Hun Birodalom összeomlása után, a Keletrómai Birodalom maradt a régió egyetlen erős politikai hatalma, amely főként gótokat és gepidákat fogadott fel arra, hogy őrizzék a határokat, és védjék meg az egykori Római Birodalom területeit a hunoktól és más sztyepei lovas népektől. A gótok és a gepidák kis fejedelemségeket hoztak létre a volt Hun Birodalom területén, de ezek nem voltak hosszú életűek. Attila fiai néhányszor kísérletet tettek arra, hogy visszaállítsák a Hun Birodalmat, ami végül nem sikerült, csak arra voltak képesek, hogy a régi birodalmuk bizonyos – főleg a keleti – területeit uralják.

A NEDAO FOLYÓ MELLETTI CSATA ÉS A HUN BIRODALOM SZÉTESÉSE

A hunok európai hadjárata után a Nyugatrómai Birodalom hanyatlani kezdett: elvesztette a szuverenitását, mivel a területén hun csapatok állomásoztak, és a rómaiak a hunok adófizetőjévé váltak.⁴ Egyre több és több idegen népesség – főleg gótok – telepedtek le az egykori birodalom területén, akik idővel önálló kormányzást alakítottak ki, és el akartak szakadni a rómaiaktól, de a rómaiak képesek voltak a hunok segítségével időről időre levernii ezeket az elszakadási kísérleteket.⁵ A Nyugatrómai Birodalom lassan darabjaira hullott, amellyel egy időben az írásbeliség kultúrája is hanyatlani kezdett, így alig néhány megemlékezés maradt fent a hunok késői történetéről, ezért is nevezik ezt az időszakot „sötét korszaknak”. Ezek a történelmi dokumentumok későbbi másolatok formájában maradtak fenn, leginkább a birodalom keleti részén, Bizáncban. Itt az ókori feljegyzések jobban megőrződtek, és azok bizonyos részeit felhasználták a későbbi krónikákban.

Ennek a történelmi korszaknak az egyik legfontosabb történeti forrását Jordanes *Geticája*, azaz *A gótok története* jelenti, amely sok információt használt fel Priskos rhétor és Cassiodorus korábbi, elveszett műveiből. Sajnos ezek a történeti források csak töredékes infor-

4 Obrusánszky 2016, 92. p.

5 Aetius római hadvezér mindig sikeres volt ezekben a hadjáratokban, ha a hun csapatok segítségére voltak.

mációkkal szolgálnak az 5. század második felének eseményeiről, és kifejezetten a gótokra koncentrálnak. Vannak olyan késői történeti feljegyzések a Meroving korszakból (6–8. század), amelyekben említés történik az egykori Római Birodalom legkeletibb részén, azaz a mai Dunántúlon élő törzsekről és népekről. Király Péter fedezte fel, hogy ezek a források a hunokat is megemlítik.⁶ A 6. század első felében Procopius, Justinianus császár történésze szintén említést tesz a hunokról a Kaukázusban és a Balkán régióban.⁷ A bizánci szerző jól ismerte Európa politikai térképét, és gyakran említette úgy a hunokat, mint az uralkodó fő katonai szövetségeseit. Sok kiegészítő bizánci forrás, mint Agathias, Theophylactus Simocatta és mások írásai, szintén utalnak az európai hunokra. Ebből a szempontból a magyar királyi udvarban íródott középkori krónikák különösen értékesek, hiszen számos fontos információt őriztek meg Attila hunjairól. Sajnos a történetírók a munkáikban nem jelölték meg ezen krónikák létrejöttének időpontját, azt viszont biztosan tudjuk, hogy bizonyos történetek egy ókori hősi epikus költeményből származnak, amelyet még a 14. században is megénekeltek a kor sajátos énekesei, az úgynevezett regösök.⁸ Priskos rhétor leírásából tudjuk, hogy ilyen dalnokok Attila udvarában is voltak, akik hőskölteményeket vagy a hunok dicsőséges tetteit énekelték meg.⁹

6 Az Auctuarium Neuburgense-ből idézi: „Nyugati-hunok, akik magukat magyaroknak hívják (Hungarus).” Király 2006, 146–147. p.

7 Főbb műveiben (*A perzsiai háborúk, A gót háborúk, A titkos történelem*) szintén értékes információkat említ a hunokról.

8 Ilyen eseményeket jegyeztek fel a magyar királyi udvarban a 11. század második felétől. A szerzők időről időre új információkkal egészítették ki a szövegeket, de az ősi úgynevezett 'hun történet' érintetlen maradt. A késői hun korszak kutatása szempontjából ezért különösen fontosak a magyar krónikák részletei, amelyek bár a középkorban íródtak, de a történetek korábról erednek, azok szájhagyomány útján apáról fiúra szálltak a regösök (dalnokok, bárdok) segítségével. Ilyen énekesek már Attila udvarában is éltek. Priskos rhétor is említést tett róluk, amikor a hun udvarban vendégeskedett. Anonymus szintén említi az énekeseket a krónikájában. Béla király névtelen jegyzője többször is hivatkozik a regösök énekeire: „Háborúikat és egyes hőstetteiket, ha e lap írott betűinek nem akarjátok elhinni, higgyétek el a regösök csacsogó énekeinek meg a parasztok hamis meseinek, akik a magyarok vízei tetteit és háborúit mindmáig nem hagyják feledésbe menni.” (Anonymus: *Gesta Hungarorum*)

9 „Ahogy eljött az este fenyő fáklýákat gyujtottak és két barbár járult Attila elé, akik a saját költeményeiket adták elő, megénekelve Attila győzelmeit és a bátorságát a háborúban. Az ünnepegen résztvevők hallgatták őket. Sokan lelték örömuiket a rigmusokbant, amelyek a háborúkra emlékeztettek őket és lelket öntöttek beléjük, miközben mások akik elérzékenyültek és akiknek a lelke nyugalomra vágyott,

Mind Jordanes, mind a magyar krónikák azt írják, hogy Attila hirtelen halt meg az itáliai hadjáratot követően. A magyar királyi krónikák, akárcsak a Tárih-i Üngürüs feljegyzései szerint, Attila Sicambriában halt meg, amely a hun udvartartás téli szálláshelye volt.¹⁰ A források megjegyzik, hogy a királyt sok más nagy hun vezető – mint Béla, Kadocsa, Keve és mások – mellé temették el.¹¹ A *Képes Krónika* arról is beszámol, hogy még a hunok ellenségei sem tudták, hogy sírjanak vagy örüljenek, amikor hírért vették Attila halálának: bizonytalanok voltak, félték a számtalan fiától, akik szinte egy kisebb népcsoportot alkottak. Azt gondolták, hogy az apa halála után valamelyik fia fog uralkodni. De Veronai Detre¹² és a többi gót herceg ravaszul járt el, és mivel Attila király az uralkodása alatt „rövid pórázon” tartotta őket, most megpróbálták az egységes hun közösséget részekre bontani, megosztani. Minden forrás azt állítja, hogy versengés kezdődött Attila fiai között arról, hogy ki örökölje a nagy király trónját. Jordanes arról számolt be, hogy rögtön Attila temetése után vita kezdődött az örökösei között arról, hogy kit illet meg a trón. A fiatal férfiak égtek a vágytól, hogy Attila birodalmát uralhassák, és mindegyikük hitt a saját képességében, erejében, ami oda vezetett, hogy szétszaggatták és lerombolták a nagy birodalmat. A királyság az erős utód hiányában lehanyatlott.¹³ Attila vélhetőleg nem hagyott végrendeletet, amelyben megnevezte volna az utódját, de a jog szerinti örököse valószínűleg legfiatalabb fia, Ernak lett volna. Amikor Priskos rhétor 449 körül látogatást tett Attila

könnyekben törték ki.” (Priskos rhétor – részlet. Bóna 1993, 70. p.) A középkori hivatalos dokumentumokban sok információ van a regösökről, ami azt bizonyítja, hogy az Árpád-korban hősi énekeket adtak elő az ősök történelmi tetteiről. Anonymus „lélekgyógyászoknak” hívta őket. Későbbrol, még a 14. század közepéről is van olyan adatunk, hogy a királyi udvarban szolgáló „regösök”, amikor kiöregedtek, egy Regtelek nevű helyen telepedtek aztán le. Ez a hely a mai Budapest egyik kerületében volt egykor. (Szabó 1881)

10 A királyi udvar magyar krónikái, a *Képes Krónika* vagy Kézai Simon *Gesta Hungarorum*a is ezt jegyezték fel. A Tárih-i Üngürüs – egy 16. századi ottomán török krónika – is megőrizte a magyarok történetét. A krónika szerzője Mahmud Tercüman egy latin nyelvű krónikából fordította le, amit 1543-ban Székesfehérvár (Magyarország) ostromakor talált.

11 *Képes Krónika*, 1986, 34. p.

12 A nevét a *Képes Krónika* őrizte meg, mint a gótok vezetőjét.

13 „Miután elvégezték a temetési rítusokat, Attila utódai között versengés kezdődött a birodalmáért, és mivel a fiatal férfiak égtek a hatalom utáni vágytól és mindegyikük meggondolatlanul az uralkodásra tört, végül együttesen tették tönkre a birodalmat.” (Jordanes 2005, 259.)

király udvarában, feljegyezte, amit ott hallott. E szerint „Isten ostora” a fiai közül Ernakot (a magyaroknál Csaba királyfi) szerette a legjobban, mert a jövendölések szerint ő lett volna az, aki újra feléleszti Attila elvesztett államát. Így aztán lehetséges, hogy a nagy király őt akarta örököséül. Ugyanakkor Jordanes, aki a gótok oldalán állt, azt állította, hogy Attila Ellákot szerette leginkább,¹⁴ de Ellák nem ült Attila közelében azon a fogadáson, amelyen Priskos részt vett, csupán két másik fia, Dengizik és Ernak. Ellák nem volt képes arra, hogy egyesítse a Hun Birodalom törzseit, s arra sem volt lehetősége, hogy uralja az Attila utáni birodalmat, mert a Nedao melletti csatában elesett.¹⁵ A nagy király másik fia Aladár volt, akinek a nevét csak a magyar források jegyezték le. A magyar krónika viszont összekeverte a nevét Ellákkal, és úgy tartotta, hogy Krimhilda fia volt.¹⁶ Tárih-i Üngürüz szerint ő volt Erdély kijelölt vezetője. A neve megjelenik az erdélyi folklórban, sőt az udvari dokumentumokban is, amit a továbbiakban fogok ismertetni. Az tehát nem világos, hogy Ellákot megfeleltethetjük-e Aladárnak, vagy két külön személyről van szó. Az ókori források említést tesznek Dengizikről is, aki a keleti szárny feletti adminisztrációt vette át Attila testvére, Bleda halála után. Dengizik számos támadást vezetett, hogy visszaszerezze az apai örökséget.

Jordanes szerint a fő problémát az jelentette, hogy Attila fiai fel akarták osztani a hun (uralom alatti) törzseket egymás között,¹⁷ ezt azonban a gepida Alarik (máshol: Ardarik) gyalázatosnak minősítette: fellázadt Attila fiai ellen, és más gót törzseket is arra biztatott, hogy szálljanak szembe velük. Ezzel szemben a magyar krónikák azt írják, hogy a birodalom egységét a gót hercegek törték meg azzal, hogy a saját jelöltjüket akarták a trónra emelni Csaba királyfival (a latin forrásokban

14 „Ebben a csatában Ellák, Attila legidősebb fia, akiről azt beszélték, hogy az apja őt sokkal jobban szerette, mind az összes többi fiát, elesett. A birodalmában valamennyi gyermekével szemben leginkább őt részesítette előnyben. De a szerencse nem fogadta el az apai akaratot.” (Jordanes 2005, 262.)

15 Jordanes 2005, 262.

16 *Képes Krónika*, 1986, 34. p.

17 „Attila fiai a zabolátlan vágyaiktól hajtva, magukat gyakorlatilag a nemzet fölé helyezték, azt követelve, hogy a törzseket osszák el egyenlően közöttük és hogy ők, a nekik adott népeket, mint az udvaruk szolgálait tekinthessék.” (Jordanes 2005, 259.)

Ernakkal) szemben. A magyar forrásokban azonban semmi nem szerepel a birodalom népeinek hunok általi szétoztásáról.¹⁸

Az teljesen hihető, hogy az idegen törzsek fellázadhattak az egykori uraik ellen, és megszerezték bizonyos területeket. Jordanes a legnagyobb gondként a hunok megosztottságát jelölte meg. A helyzetről az alábbi magyarázatot adja: „A megosztottság olyan veszélyes dolog, hogy ők, akik egyesülve félelmetesek voltak, felmorzsolódtak, amikor a viszály lett úrrá rajtuk.”¹⁹ Erről az időszakról szóló irodalmi művek is rámutattak arra a tényre, hogy nem csupán a hunok és a gótok/gepidák között lehettek ellentétek, de maguk a gótok és gepidák között is. Jordanes megemlítette, hogy Alarik (Ardarik), a gepidák ura fellázította a hunok uralma alatt élő népeket, azonban az a valószínűbb, hogy a domináns gótok lázadtak fel Attila fiai ellen, semmint a kisebb, kevésbé jelentős gepidák, akiknek a szerepe elhanyagolható volt. Valamennyi történelmi forrás – beleértve a magyar krónikákat is – hosszú, véres konfliktusról számolnak be, amely mindkét oldalon óriási veszteséget okozott. A viszályt az okozta, hogy a hunok és gótok nem tudták a vitáikat békés úton rendezni, nem voltak képesek egy közös uralkodót választani, aki örökölte volna Attila birodalmát, így ezt a csatatéren próbálták meg eldönteni. Jordanes szerint ez a Nedao melletti csata volt, a magyar krónikák viszont ugyanezt a „Krimhilda csatájaként” emlegetik. A történelmi források nem értenek egyet abban, hogy hol lehetett a csata helyszíne: a magyar hagyomány szerint a hun főváros, Sicambria közelében, a Duna partján volt. Elképzelhető, hogy a magyar forrásokban leírt Sicambria melletti „Krimhilda-csata” csak az össze-

18 „Am Detre és a többi alaman fejedelem mert Attila király uralma az ő nyakukat nyomta, ravaszkodással különböző pártokra szakította az egységes hun közösséget. Ugyannyira, hogy némelyek Csabát, Attila királynak Honorius görög császár leányától született fiát akarták Attila után királyukká tenni, mások pedig Aladárt, akit Krimhilda germán hercegnő szült neki. A hunok bölcsőbbik része Csabához húzott, Detre pedig, valamint az idegen népek kisszámú hunnal, Aladárhoz; így mindketten uralomra léptek. Miközben egymás fölé akartak kerekedni, Detre ravaszkodása folytán, aki az idő tájt Siccambriában Aladárt támogatta, a két király között olyan ádáz és erős küzdelem zajlott le, hogy tizenöt napon át egyfolytában germán vértől áradt a Duna. Ha gyűlöletükben a teutonok nem hallgatnák el a mérsárlást, amelyet a hunok vittek véghez azokban a napokban, akkor valóban elmondhatnák, hogy Siccambriától Potencianáig sem emberek, sem oktan állatok nem ihattak tiszta vizet a Dunából.” (*Képes Krónika*, 1986, 34. p.)

19 Lásd a 15. jegyzetet.

csapások egyike lehetett.²⁰ Valószínű, hogy volt egy csata a Hun Birodalom fővárosának közelében is, de a döntő ütközetre délen kerülhetett sor. Jordanes, amikor a csata helyszínéneként a Nedao folyó közelében lévő területet említi, nem nevezi meg annak pontos helyét. Előfordulhat, hogy más összecsapási helyszíneknek esetleg gót neveik voltak, amik aztán feledésbe merültek.

Több kutató álláspontja szerint a hunok végzete nem egyetlen csatában pecsételődött meg a Kárpát-medencében, sokkal inkább többszöri összecsapások következtében, ami azt jelenti, hogy számos csatát vívtak, sőt polgárháború is kitört Attila halála után.

Jordanes így összegzi a csata eredményét: „kölcsonösen elpusztították egymást” valahol Pannoniában. A legutóbbi kutatások a gótok és hunok közötti nagy összecsapás helyszínét Dél-Pannóniába teszik, a Száva folyó mentére. Wolfram osztrák kutató megállapítása szerint, a csatát 454-ben vagy 455-ben vívták meg, valahol a Száva folyó közelében. Bugarski–Ivanisevic páros szintén úgy véli, hogy az ütközet délen következett be, helyszínét a Nadela folyó partjai mentén azonosítja, amely a mai Szerbia területén lévő, Belgrád és Szendrő városok közelében kanyargott. Gracian horvát történész a Nedao melletti csata helyét szintén Dél-Pannóniába, azaz Pannonia Secunda területére tette. Az új eredmények fényében valószínű, hogy 453 után a gótok nem tudták teljesen elfoglalni a mai Magyarország területén fekvő Dunántúlt, de birtokában voltak a Dráva és Száva folyók közötti régiónak, és oda tették át a székhelyüket. Abban az időben ez számított a legértékesebb területnek, mert ez kötötte össze a Keletrómai, illetve a Nyugatrómai Birodalmat, és rajta keresztül vezettek a legfőbb kereskedelmi és katonai útvonalak. A hun–gót csaták 453 után Pannonia Secundában történhettek, és azt is tudjuk, hogy az osztrogótok, azaz a keleti gótok szintén harcoltak a Balkán megszerzéséért az 5. század második felében. Jordanes leírásából tudhatjuk, hogy a gótok és gepidák célja nem az volt, hogy a teljes Hun Birodalom területét birtokolják, hanem csak bizonyos területek megszerzésére törekedtek, amelyek régóta a rómaiakhoz tartoztak, és éves bevételt akartak kapni a Keletrómai Birodalomtól, cserébe azok védelméért (Pannonia Secunda és Savia provinciák).

20 *Képes Krónika*, 1986, 35. p.

A történelmi források, és a tudósok is egyetértenek abban, hogy a fenti csatát a hunok elvesztették, és a Hun Birodalom szétesett. A Nyugat-Európában lévő területek, valamint a Kárpát-medencében lévő bizonyos részek (a hunok számára) elvesztek, azok idegen uralom alá kerültek. Jordanes feljegyezte, hogy Attila fiai a Fekete-tenger környékére, a hunok „keleti szárnyának” biztos menedékébe vonultak vissza. A korabeli leírások alapján valószínű, hogy kisebb fejedelemségek és királyságok alakultak ki a nagy Hun Birodalom helyébe lépve. Mivel a hunok regionális szerepe lecsökkent, és nem tudtak támadásokat indítani a Római Birodalom irányába, az 5. század második felétől nincs róluk információnk. Ha figyelmesen tanulmányozzuk a történelmi forrásokat, kiderül, hogy habár a gótok megnyerték a Nedao melletti nagy csatát, mégsem voltak képesek egy erős központi hatalmat kiépíteni, nem tudták megszerezni a vágyott területeket: a teljes Pannonia Secunda régiót és az azon túli vidékeket. Pannonia bizonyos részeit 454–473 között uralták, és ebben az időszakban megpróbálták elfoglalni a déli provinciákat is a Balkánon. Wolfram szerint az egyesült keleti gót királyság uralma Pannoniában az 456–457-es évektől 473-ig tartott.²¹

John Niles a fenti periódust így jellemezte: „Az »egymással háborúsodó államok« időszaka során, amely a váratlan eseményt (Attila halála) követte, számos hadúr és államférfi küzdött egymással a hatalomért, amely azzal járt, hogy új vezetők szereztek meg végül a hatalmat Európa és Közép-Ázsia legnagyobb részén.”²² Wolfram hasonlóan vélekedett, amikor azt írta: „A keleti gótok (osztrogótok) történetét Pannoniában a hercegek és háborúk jelentették”.²³ A Hun Birodalom összeomlása után az Alsó-Duna régiója felaprózódott. Számos, politikailag megosztott kis hercegség/fejedelemség alakult, de ezek egyáltalán nem voltak képesek megszilárdulni és tartósan fennmaradni. Az általuk uralt részek, az egykori hun állam méretének csak a töredékét alkották. A gótok győzelme nem hozta el a békét az Al-Duna régiójában, nem tudták pacifikálni a területet. Még a hun–gót háborút követően is, az olyan sztyeppe népek, mint a hunok és a szarmaták, továbbra is

21 Wolfram 1988, 261. p.

22 Niles 2022, 392. p.

23 Wolfram 1988, 266. p.

háborgatták a keleti gót határterületeket. Nemcsak a hunok, de a gótok is megváltoztatták a szállásterületüket, ami azt jelenti, hogy a népek vándorlása nem csupán egyetlen népességet érintett, hanem az egykori Hun Birodalom szinte valamennyi népét. Talán a gótokkal szembeni folyamatos támadások vezethettek oda, hogy azok új területet, szálláshelyet keresve, 473-ban dél felé vonultak. Egy évtized múltán egy részük végül Itáliába költözött, más részük a Keletrómai Birodalomban telepedett le. A *Képes Krónika* is leírta ezt a helyzetet, megemlítve, hogy Attila halálát követően 10 évig nem volt király vagy más uralkodó Pannoniában. A gótok vándorlásának másik oka az lehetett, hogy a harcos elit jövedelme, amely a Keletrómai Birodalomból származott, bizonytalanná vált. Az uralkodó Marcianust 457-ben I. Leo császár követte. Elhúzódoó harcok után (a gótok) csak 300 fontnak megfelelő összeget kaptak egy évben, ami sokkal kevesebb volt, mint a 440-es években a hunoknak fizetett évi 2100 font.²⁴ A gótok nem tudták kialakítani és működtetni azt a fejlett politikai szervezetet, amire a hunok képesek voltak.

Megfigyelhető, hogy a Hun Birodalom bukása után egy széttagolt és politikailag is megosztott kép bontakozik ki a Duna menti régióban. Az újonnan kialakult politikai csoportok egyáltalán nem tudtak stabil hatalmat létrehozni. A korábbi birodalmi harcos elitnek – az Attila uralkodása idején meglévő jövedelme – jelentősen lecsökkent, vagy akár el is apadt. Többé nem volt meg az a politikai szervezet, amely képes lett volna kezelni ezeket az etnikailag különböző csoportokat, egy akarattal egyesítve őket a közös cél – a Keletrómai Birodalommal szembeni fellépés – érdekében. A jövedelmek csökkenése okán, a fegyveres vezető rétegek egymás ellen fordultak, a királyok és hadurak sokszor már nem tudták megtartani a korábbi tekintélyüket. Mind a Keletrómai, mind a Nyugatrómai Birodalomnak lehetősége nyílt arra, hogy ezeket a hatalom nélkül maradt katonai társadalmakat bevonja, felszívja a maga haderejébe, és a saját hadjárataiban használja fel őket.

A töredékes információk és ellentmondásos források miatt, nagyon nehéz meghatározni a gótok területi elhelyezkedését Pannoniában,

24 Wolfram 1988, 262. p. Említése szerint, a gótoknak a Keletrómai Birodalomból származó éves kifizetése csak 300 fontot tett ki. Ehhez képest Attilától hatalmas évjáradékot kaptak. Anatolius császárral 443-ban kötött első békétől a hunok 2100 fontot kaptak évente, ezen felül 12 solidust minden egyes rabért. (Bóna 1993, 55. p.)

ugyanis nem beszélhetünk egy etnikailag tiszta tömbről, hanem sokszínű kevert népeességről, amely az egykori Hun Birodalom, illetve a Keletrómai Birodalom területén élt. Jordanes csak néhány olyan helynevet említ, amely a gótokhoz tartozott, közülük egyedül a Balaton (Pelso) egyértelmű, a többiek beazonosítása még kérdéses.²⁵ Úgy tűnik tehát, hogy a gótok és gepidák az egykori Hun Birodalom déli területeit próbálták meghódítani, és a Nedao melletti csata után ott alakították ki a székhelyüket. Ebből adódik a kérdés, hogy kik éltek az egykori birodalom további részein, például a mai Magyarország területén, a Dunántúlon, vagy a régi hun központok (téli-nyári szállásterületek) közelében. A tudományos kutatás nem tud választ adni arra, hogy mi történhetett a hunokkal a két évtizedes gót uralom alatt (valószínű, nem tűntek el a Kárpát-medencéből), ahogy arra sem, hogy kik is élhettek ott őket követően. Talán azért nem írtak a hunok esetleges maradéka-iról, mert – Jordanest alapul véve – úgy hitték, hogy valamennyi hun elhagyhatta az egykori birodalom területét. Erre a kérdésre csak a régészeti leletek és az archeogenetikai tanulmányok mélyreható vizsgálata alapján lehet válaszolni.

Mostanában ebben a tárgyban több kutatás is napvilágot látott. Egy archeogenetikai tanulmány, amely a Balkán késő ókori és kora középkori időszakáról készült, azt tárta fel, hogy a régió a népesség tekintetében meglehetősen vegyes volt: a bronzkori lakosság maradványain túl, a római korban Anatóliából és Észak-Afrikából oda betelepült emberek, a mediterrán térség népei, Észak- és Kelet-Európából érkezett jövevények (gótok, szarmaták) és a Pontus–Kaszpi-tengeri régióból származó sztyeppei népek egyaránt éltek itt. A genetikai tanulmány egyik fontos megállapítása tehát az, hogy a régió kevert lakosságú volt, abban nem lehet egy etnikailag egységes gót vagy gepida közösséget beazonosítani.²⁶

25 „Most pedig térjünk vissza azokra a törzsekre, amelyekkel kezdtünk, nevezetesen az osztrogótokra, akik a királyuk Valamir, valamint annak fivérei, Theudemer és Widimer vezetése alatt Pannoniában éltek. Habár a területeik elkülönültek egymástól a céljaik azonosak voltak. Amíg Valamir a Scarniunga (a mai Jercina folyó Szerbiában) és az Aqua Nigra (a mai Karasica folyó Horvátországban) között telepedett el, Theudemer a Pelso (Balaton) tónál élt, míg Widimer kettőjük között lakott.” (Jordanes 2005, 268.)

26 Olalde 2023.

Jordanes feljegyzése szerint, Attila fiai az embereikkel együtt elhagyták a Kárpát-medencét, és a hunok által uralt keleti tartományokba vonultak vissza. Mindazonáltal Attila fiai közül az egyiket csatában megölték: „Attila legidősebb fiát, név szerint Ellákot, ebben a csatában ölték meg... miután elesett, a többi testvére a Pontushoz (Fekete-tenger) ment, ahol – ahogy arról korábban már írtam – egykor a gótok éltek.”²⁷ Jordanes az alábbiakat is feljegyezte: „Attila (másik) fia, Ernak, szintén választott egy helyet magának és népének a korábbi római provincia, Kis-Scythia szélén.²⁸ Az ő rokonai, Emnetzur és Ultzindur elfoglalták a Dacia²⁹ partvidéki területein lévő Utus-t, Hiscus-t és Almust-t, miközben számos hun bukkant fel sok más helyen is. Sokan közülük a Római Birodalomba emigráltak, akikről a Sacromontis és Fossatis nevek a mai napig fennmaradtak.”³⁰ A *Képes Krónika*, amit a magyar királyi udvarban állítottak össze, ugyanezen adatokat őrizte meg: „A legyőzött Csaba (Ernak magyar neve) és az őt támogató fivérei, Attila király fiai, szám szerint hatvanan, tizenötezer hunnal a hagyomány szerint nagyapjához, Honoriuszhoz menekültek. Bár Honoriusz görög császár le kívánta őt telepíteni Görögországban, nem akart ott maradni, hanem visszatért ősei honába, Scythiába, hogy ott lakozzék. Csaba tizenhárom évig maradt Honoriusznál Görögországban, s a Scythiába való visszatérése a veszedelmeket rejtő utak és a nehézkes előrehaladás miatt körülbelül egy évig tartott.”³¹ A két történeti forrás ugyanakkor nem arról ír, hogy a hunok „egy tömbben” hagyták volna el a régi hazájukat, csak olyan adataink vannak, amelyek a királyi családtagok és kíséreteik elvándorlását említik. A kortárs történeti források hiánya miatt senki nem tudja, hány hun maradhatott a Kárpát-medencében és az egykori Hun Birodalom területén. Róma 535-ös ostroma kapcsán Procopius azt írta, hogy hun katonák is részt vettek benne, megemlítve azt is, hogy közülük sokan nem a Duna mentéről érkeztek, hanem attól sokkal messzebbről. Sajnos további információkat nem közöl erről a csoportról, de azt

27 Jordanes 2005, 263.

28 Az ókori görög-római időszakban két Kis-Scythia, vagy Scythia Minor létezett: az egyik a Kaszpi-tenger nyugati partján helyezkedett el (ma: Dagesztán, Oroszország), míg a másik a Fekete-tenger nyugati partján feküdt (ma: Dobrudzsa, Románia és Bulgária között).

29 Ma Észak-Bulgária területe.

30 Jordanes 2005, 266.

31 *Képes Krónika*, 1986, 36. p.

legalább megtudhattuk, hogy a hunok továbbra is uralták Kis-Scythiát, emellett szervezett formában más területeken is éltek. Így élhettek a Kárpát-medencében, vagy Moldáviában is, amelyeket nem foglaltak el idegen hatalmak. Ezek a földek a sztyeppei népek uralma alatt álltak, az ókortól kezdve egészen a középkorig. A görög–latin művek ugyanakkor nem sokat írnak róluk, mivel ez a régió kívül esett az érdekkörükön.

Másutt azt olvashatjuk, hogy az Illyricumban élő hun közösségek Castra Martis város közelében települtek le. Ők valószínűleg a katonai érdemeik okán kaptak nemesi kiváltságokat. Három ember nevét Jordanes külön is említi: „Bliwila, Pentapolis hercege, a bátyja, Froila, valamint Bessa patricius.”³² A rövid felsorolás is bizonyítja, hogy számos hun telepedett át a szomszédos provinciákba az egykori Hun Birodalom területéről, amely provinciák közül több is függetlenné vált, mint Kis-Scythia vagy Illyricum. Más hunok viszont a Bizánci Birodalomban találták meg a helyüket, és magas katonai rangra emelkedtek. Az alábbi fejezetben összegyűjtöttem Attila fiainak fellelhető nyomait Kelet- és Dél-Európában, valamint azokat a történeteket, amelyek keletrómai forrásokon és helyi néprajzi anyagokon alapulnak.

DENGIZIK FÖLDJE

Jordanes leírása szerint, Attila leszármazottai nem mondtak le arról, hogy visszaszerezzék egykori területeiket, és visszaállítsák apjuk birodalmát. Ahogy korábban már említettem, Jordanes nem azt írta, hogy a hunok mindannyian, egy tömegben hagyták volna el az ősi birodalmi központjukat, csak azt tudjuk, hogy Attila fiai a kíséretükkel biztos helyre, Kis-Scythiába távoztak, amelyet a mai Dél-Dagesztán Észak-Azerbajdzsán területével azonosíthatunk. Ezen terület tengerparti részeit egyes kaukázusi források³³ később úgy emlegették, mint a „hunok földjét”, és ez egészen a 8. század kezdetéig fennállt. Helyi történelmi forrásokból az is kiderül, hogy a Derbent (ősi város Dagesztánban) elnevezés jelentése „a hunok kapuja”.

A másik Kis-Scythia a Duna-delta régiójában volt, a Fekete-tenger nyugati partjánál, amelyet szkíta népek ellenőriztek évszázadokon át.

32 Jordanes 2005, 265.

33 Néhány a forrásokból: Khorenatsi, Agathangelos, Elishe. (Lásd: Gmyrya 1995.)

Talán ez utóbbi volt Attila fiának, Dengiziknek a székhelye, aki Bleda (magyarul Buda) területét örökölte meg a Tiszától egészen a Don folyóig. Jordanes szerint, hadjáratot vezetett Dél-Pannoniába, ahol osztrogótok uralkodtak. Az első hadjáratot Valamir ellen vezették. Ő valószínűleg a legkeletibb régióban élt, így a hunok először őt támadták meg. Jordanes erről így ír: „Történt pedig, hogy Attila fiai, akik a gótokra úgy tekintettek, mint akik megszöktek az uralmuk alól – visszaszerezni kívánván a szökött rabszolgáikat –, ellenük indultak, és elsőként Valamirt támadták meg, amikor annak testvérei nem is gondoltak erre. Valamir ellenállt a hunoknak, habár csak kevés segítsége volt. Miután a hosszú harcban kimerítette őket, végül felülkerekedett rajtuk, olyannyira, hogy azokból alig páran maradtak. Az életben maradtak Scythiának a Danaber (Dnyeper) folyóval határos területeire menekültek vissza, melyet a hunok a saját nyelvükön »War«-nak hívnak.”³⁴

A kutatók szerint az első hadjárat 456–457 táján történt, körülbelül két évvel a Nedao melletti csatát követően. Az Alsó-Duna vidékéről nem volt nehéz elérni Pannonia Secunda és Valamir uralkodói területét. Mivel ez a hun hadjárat nem volt sikeres, Dengizik újból megtámadta a gótokat, hogy visszaszerezze apja földjét. A második hadjárat az egyik dél-pannoniai város, Bassianae ellen irányult.³⁵ Ez a 467–468-as években történt. Jordanes így említi az eseményeket: „Amikor Dengizik, a hunok királya, Attila fia tudomást szerzett erről, maga köré gyűjtötte mindazokat, akik felett még hatalmat gyakorolt, név szerint az alábbi törzseket: az ultinzurokat, az angisciriket, valamint a bittugurokat és bardorokat. Amikor a Pannoniában lévő városhoz, Bassianae-hoz értek, körbezárták azt, és fosztogatni kezdték a területét. Ekkor a gótok azonnal felhagytak a sadagarok ellen tervezett hadjáratukkal, a hunok ellen fordultak és olyan dicstelenül üzték ki őket a saját területükről, hogy akik megmaradtak közülük, azóta is rettegik a gótok fegyvereit mind a mai napig.”³⁶ Bassianae város neve így fontos támpontul szolgál

34 Jordanes 2005, 269.

35 Bassianae fontos ősi római város volt Pannonia Secunda provinciában. A település a mai Donji Petrovcu falu közelében Ruma közigazgatási egység területén volt (Vojvodina, Szerbia). Bassianae a második legnagyobb város volt Syrmiában Sirmium után.

36 Jordanes 2005, 273.

az osztrigótok elhelyezkedése és az összecsapás helyszíne tekintetében. A terület az egykori Pannonia Secundában található, közel Sirmiumhoz, amely a provincia központja volt. A vesztett csaták ellenére a hunok tehát nem tűntek el váratlanul az egykori Hun Birodalom területéről. Úgy tűnik, hogy Dengizik a vereségek ellenére sem adta fel azon szándékát, hogy visszaállítsa az egykori Hun Birodalom területeit. Ahogy Priskos feljegyezte, ő és a fivére, Ernak követeket küldtek Konstantinápolyba, hogy békemegállapodást kössenek, és piacot biztosítsanak maguknak az Alsó-Duna térségében. „A 465–466-os években békét akartak kötni, ezzel elérve, hogy piacot alapíthassanak a Dunánál, ahol »a régi szokásoknak megfelelően« a rómaiak és hunok kicserélhették mindazt, amire szükségük volt.”³⁷

Az ajánlatot a rómaiak elutasították. Úgy látszik, a kereskedelmi jogokkal történő zsarolás nemcsak a kínai Han-dinasztia által használt eszköz volt, hanem azt a rómaiak is alkalmazták a sztyeppei népek ellenében. A rómaiak bizonyos népeket igyekeztek magukhoz kötni a piacaik megnyitásával, vagy más kereskedelmi előnyök biztosításával, így például a hunokat és gótokat is, akik korábban a régióban telepedtek le, és jó kapcsolatban voltak a bizánciakkal. Az újonnan érkező sztyeppei törzsek, sőt maga Dengizik sem kapta meg ezt a fajta támogatást. A kereskedelmi jogok és előnyök megtagadása érzékeny téma volt a hunok számára, mivel az egykori Hun Birodalom kézművesei és pásztorai ugyanazokat a termékeket állították elő, így verseny volt közöttük a római piacra történő bejutás kapcsán.³⁸

Dengizik megtámadta Trákiát, fosztogatva a városokat és falvakat. Amikor a Keletrómai Birodalom megbízottai tárgyalni akartak vele, visszautasította, hogy találkozzon Trákia római parancsnokával. A követét egyenesen a Keletrómai Birodalom uralkodójához, I. Leóhoz küldte el. Az uralkodó azzal válaszolt Dengiziknek, hogyha az személyesen eljön hozzá és engedelmességet fogad, ő is átgondolja a kereskedelmi jogok megadását. A hunok bosszút akartak állni a keletrómai hatalmon. A 466–467-es évek fordulójának telén a hunok átkeltek a befagyott Dunán, és fosztogatták Dacia provinciát az Alsó-Duna mentén, aztán egy váratlan manőverrel bevették Serdicát (a mai Szófiát).

37 Maenchen-Helfen 1973, 166. p. (Priskos rhétor töredékei)

38 Obrusánszky 2021, 38–39. p.

Hormidac³⁹ és a csapatai elfoglalták a várost. Anthemius, a római parancsnok, aki a térségben állomásozott, ostromzár alá vette a várost, hogy kiéheztesse a hunokat. A hunok végül elhatározták, hogy elhagyják a várost, és nyílt terepen szállnak szembe a rómaiakkal. Mindkét oldalon harcoltak hun lovas csapatok is. A csatában a rómaiak győztek, Hormidac végül a békéért könyörgött. Walter Pohl úgy véli, hogy a hun csapatok megtámadták a gótokat a dunai limes (határvonal) mentén. Dengizik hunjai 468–469-ben valószínűleg egyre nagyobb területet foglaltak el a Duna-deltában. Váczy úgy gondolja, hogy Dengizik ott akart letelepedni.⁴⁰

Nem pontosan beazonosított hun–gót csapattestek szintén fenyegetést jelentettek Trákiára és a balkáni római területekre. A 468-as év nyarán a birodalmi központ új dekrétumot bocsátott ki, a „Bucellari (lovas segédcsoportok tagjai), Isaurian (kis-ázsiai hegyi törzsi harcosok) és fegyveres rabszolgák” a római hadseregbe történő besorozása, alkalmazása ellen. Ez azt jelenthette, hogy számottevő emelkedés következett be a „barbárok” számában, közöttük különösen a gótok és hunok vonatkozásában, akik a Római Birodalomban próbáltak szerencsét.⁴¹ Egy évvel később, 469-ben új összecsapás történt a rómaiak és hunok között. Dengiziket, aki személyesen vezette a csapatait, elfogták és lefejezték. Marcellinus comes röviden ezt jegyezte fel: „Attila fiának, a hunok királyának Dinzic-nek a fejét Konstantinápolyba vitték.”⁴² Ezt követően rövid ideig béke honolt a határok mentén. Számos történetíró ehhez a dátumhoz köti az európai hunok végső eltűnését.⁴³ Az igaz, hogy Attila fia meghalt 469-ben, de Dengizik területeit sem a bizánciak, sem a gótok nem foglalták el. Valószínű, hogy az továbbra is a hunok ellenőrzése alatt maradt, amelyet vagy Dengizik valamelyik fia, vagy az Attila törzséből származó hozzátartozók uraltak. A hunok egyáltalán nem tűntek el a történeti forrásokból sem. Egy rövid időre visszahúzódtak a határtérségekből, és nem támadták a Keletrómai Birodalmat.

39 Wolfram 1988, 266. p.

40 Átkelt a befagyott Dunán a harci kocsijával, azzal a szándékkal, hogy az asszonyok és gyerekek is követni fogják a hadseregét. Ezek szerint nem portyára vagy rajtaütésre gondolt, hanem arra, hogy meghódítsa, megszerezze az új hazát.

41 Wolfram 1988, 266. p.

42 Maenchen-Helfen 1973, 168. p.

43 Jordanes 2005, 301.

Van adatunk róluk a 6. századból, amely szerint ismét megtámadták Trákiát és Konstantinápolyt. Ezek a csapatok vagy Kis-Scythiából, vagy Dengizik korábbi királyságából érkezhettek.

MUNDO TERÜLETE

Jordanes szerint számos hun csoport élt a Balkánon is, a Morava folyó völgyében. Őket Attila egyik fia, Mundo fogta egységbe. Jordanes mellett a későbbi bizánci források is megemlítetik a nevét. Mundo szerepe és származása már eddig is sok vitát váltott ki a kutatók körében, mivel az életéről nagyon kevés adattal rendelkezünk. Vannak tudósok, akik a sokszínű, kalandos pályája okán, úgy gondolják, hogy két Mundo létezhetett: az egyik a rablóvezér, aki 505 körül Sirmium közelében tűnt fel, és aki Attila leszármazottja volt; a másik pedig az a tábornok, aki Justinianus uralkodása idején Illyricum (Dalmácia) „magister milituma” (magas rangú katonai parancsnoka) volt.⁴⁴ Szádeczky-Kardoss történész elkészítette Mundo családfáját, melynek értelmében valószínűsíthető, hogy Mundo Attila unokája lehetett. A nagyanyja nevét nem ismerjük. Az apja Giesmos volt, az anyja pedig Traphstila. Mundo fiát Mauriciusnak hívták, míg a fiúunokájának a neve Thiudimund volt.⁴⁵ A tetteiről szűkösek az információink. Elsőként Jordanes tesz említést róla: „...Elküldte tehát Pitza (Pitzias) grófit, akit királysága legfőbb emberei közül választott ki, hogy tegye rá a kezét Sirmium városára. Ezt azzal sikerült teljesítenie, hogy annak királyát – Thraustila fiát – Thasaric-et elkergették, miközben az anyát fogságban tartották. Ezt követően kétezer gyalogossal és ötszáz lovassal elindult, hogy segítsen Mundónak, aki Illyricum katonai parancsnoka Sabinian (Sabinianus) elleni indult harcra. Sabinianus a Mundo elleni harcra egy, a Duna és a Margus (Nagy-Morava, Szerbiában) folyó között elterülő városban készülődött, akire aztán együttesen támadva legyőzték Illyricum hadseregét. Ezt követően Mundo, aki Attila törzséből származott, a gepidákhoz szökött, és a Duna mögötti területeken vándorolt, olyan néptelen helyeken, ahol senki nem művelte a földet. Mindenfelől sok számkivetettet, gonosztevőt és rablót gyűjtött maga köré, és elfoglalt egy Herta nevű erődítményt, amely a Duna partján

44 Kiss 2014, 102. p.

45 Szádeczky-Kardoss 1975, 166. p.

állt. Feljogosítva érezte magát arra, hogy kirabolja a szomszédjait, és kinevezte magát a csavargók királyának. Pítza éppen akkor érte utol, amikor kétségbeesésében feladta magát. Pítza gróf kimentette őt Sabinianus kezei közül, és a királya, Theodorik számára is értékes alattvalóvá tette.⁴⁶ A történet szerint Mundo valahol a Duna és Morava (Margus) folyók között tartózkodott. Theophanes krónikája szerint az apja neve Giesmos volt. Azt külön is hangsúlyozza, hogy apja a „rex”, azaz királyi méltósággal bírt, amely azt jelenti, hogy őt hercegnek vagy egyéb magas rangú vezetőnek tekintették a népe körében. A történeti források szerint, apja halála után Regashoz, anyai nagybátyjához ment, hogy vele éljen, aki Sirmium királya volt. Ugyanezen források alapján, úgy tűnik, hogy fontos helyi uralkodó lehetett, mivel amikor Theoderich, Róma királya hallott felőle, követet küldött hozzá, hogy meggyőzze arról, hogy szövetségesként csatlakozzon hozzá.⁴⁷

Mind Jordanes, mind pedig Theophanes feljegyezte, hogy Mundo a népével az osztrógót királyhoz, Nagy Theodorikhoz (471–526) csatlakozott, aki jelentős hatalmat szerzett a Balkánon, és aki a korábbi szövetségesei, a gepidák ellen fordult. Abban az időben a keleti gótok már ellenséges viszonyban voltak a gepidákkal, a területi követelések okán, mivel mindketten a Balkán irányába akartak terjeszkedni. Amikor aztán az osztrógótok a 470-es években fokozatosan Itáliába vonultak, a gepidák foglalták el a megüresedett területeket a Balkánon, és Sirmium lett a székhelyük. Ezt követően Theodorik sikertelenül próbálta visszakövetelni a régi javait. Sereget is küldött a Szávához, hogy elűzze onnan a gepidákat. Mundo valószínűleg felfedezte az ebben rejlő lehetőséget, és azt saját előnyére próbálta fordítani: felajánlotta a segítségét Theodoriknak, hűséget esküdve az osztrógót uralkodónak. Van olyan nézet is, amely szerint Theodorik az itáliai sikereit Mundo hatékonyságának és hadjáratának köszönhet.⁴⁸ Az 504-es évben Pítzia (Pitzamus), Nagy Theodorik tábornoka, kiűzte Trasarik gepida királyt Sirmiumból, aki a hatalmát apjától, Trapstilától örökölte. A következő évben, 505-ben Pítzia (Sirmiumból) 2000 gyalogosból álló

46 Jordanes 2005, 301.

47 Wolfram 1988, 322. p.

48 Pohl 2018, 65–67. p.

csapatot küldött. Mundo 500 lovas katonát küldött neki.⁴⁹ A történelmi források szerint Mundo a Dunánál lévő Herta nevű erődítményében maradt, és portyákat vezetett a szomszédos földekre mint az úgynevezett „scamarák” vezetője.⁵⁰ Kiss Attila az alábbiak szerint foglalta össze Mundo szerepét: „Elképzelhető, hogy Mundo – a félig hun, félig gepida származású vezető – kulcsszerepet játszott Theoderick sikerében. Ugyanezt vallja számos más tudós is – Malalas és Theophanes információira hivatkozva –, mivel mindkét forrás megemlíti, hogy Mundo 487-ben Itáliába ment, hogy felajánlkozzon Theodericknek.”⁵¹ A megmaradt feljegyzések alapján valószínűnek látszik, hogy azok a földek, amelyeket Mundo a 6. század elején megszerzett, a Duna és Morava folyók összefolyásánál lehettek, amelyek jogszerűen Bizánc-hoz tartoztak. Mundo székhelyének, a Herta torony (Turrus Herta) helyének a meghatározása problémás, mivel az erődről máshol nincs említés a késő ókori forrásokban. Diculescu magyarázata szerint a Herta név germán eredetű helynév volt, amely az Old Saxon nyelvben ’hërta’ alakban, míg az Old Norse nyelvben ’hjarta’ formában (jelentése: központ, palota) található meg.⁵²

Az irodalomban nincs említés arról, hol lehetett Mundo főhadiszállása, és a Herta torony helyszíne sem ismert. Talán egy egyedi helynév lehetett, amelyet csak a gótok használtak, de az is lehet, hogy ott korábban római település volt.⁵³ Én ezzel a nézettel értek egyet a torony elhelyezkedése okán. A város az ókor egyik fontos erődítménye lehetett, ahol a hunok és rómaiak 435-ben a margumi híres békét megkötötték. Ezen város a Duna és Morava folyók összefolyásánál helyezkedett el. A helyszín fontos átkelési pont volt a Dunán a rómaiak időszakában. A Priskos rhétor vezette küldöttség szintén itt kelt át a folyón 449-ben. A leírás értelmében, a Herta torony a Duna–Morava szájától északra lehetett, az ősi város Margum/Viminacium közelében. A szomszédos Kevevára (Kovin) területén szintén volt egy erődítmény, amelyet Castra Constantiának hívtak, és amelyre később Contra Margum néven hivatkoztak, arra utalva, hogy az a római várossal szemközt feküdt. A Duna

49 Jordanes 2005, 31.

50 Jordanes 2005, 300.

51 Kiss 2014.

52 Diculescu 1922, 114–115. p.

53 Prostko-Prostynski 1994, 230–231. p.

és Morava összefolyása kiváló lehetőséget biztosított Mundo azon próbálkozásához, hogy függetlenné váljon. A térség gyakorlatilag három hatalom határainak érintkezési pontjánál: Bizánc, a gepidák és az osztrogótok területeinek találkozásánál helyezkedett el. Szarmaták és hunok leszármazottai szintén élhettek a közelben. A Duna–Morava térség megszerzését megkönnyíthette az a tény, hogy a hunok távozása óta nem állomásoztak nagyobb létszámú bizánci erők az amúgy elhanyagolt határterületen.

Visszatérve Mundo történelmi szerepére, a 6. század első felében új szövetségesre lelt a keletrómai uralkodó, I. Justinianus személyében. A herulok segítségével Mundo kíséretével Konstantinápolyba ment, hogy az uralkodóval tárgyaljon. Éppen akkor tartózkodott Konstantinápolyban, amikor 532-ben kitört a „cirkuszi pártok” zendülése, amely a történelemben mint „Nika lázadás” került be. A lázadók a katonai raktárakból ellopott fegyverekkel megszállták a várost, és már saját uralkodójukat is megválasztották. Ekkor Belisarius tábornok hozzáfogott a lázadás leveréséhez. Elkötelezett emberekre volt szüksége ahhoz, hogy letörje a felkelést, ezért felfogadta Mundót és annak fiát, akit a lovasság vezetőjévé nevezett ki. Így történt, hogy Attila leszármazottja az ázsiai nevét latinra: Mundusra változtatta, míg a fia a Mauricius nevet vette fel. Amikor 533-ban háború tört ki Bizánc és a gótok között, Belisarius alvezéréként Mundót választotta maga mellé. A hun tábornok vakmerősége nem ismert határokat, legyőzte az osztrogótokat és elfoglalta Dalmáciát. De a gótok vissza akarták szerezni Salonát⁵⁴, amely stratégiai jelentőségű pont volt a régióban. Amikor a gótok közeledésének híret vették, Mundo a fiát, Mauriciust küldte eléjük, hogy szemmel tartsák őket. A fiatal Mauricius nem engedelmeskedett a parancsnak, rátámadt az ellenségre, és átvágta azok sorait. A gótok azonban körbevették őket, és mindenkit lemészároltak, beleértve Mauriciust is. Amikor ezt Mundo megtudta, ő és katonái megtámadták és legyőzték a gótokat. Viszont a gótok egyike a csatatéren felismerte Mundót, és leszúrta a kardjával.⁵⁵ Az esemény valószínűleg 536-ban történt.

54 A mai Split közelében (Horvátország).

55 Procopius 1954, I. 5. p. Ő Mundót Mundusként említi.

ODOAKER GERMÁN VAGY HUN?

Robert L. Reynolds és Robert S. Lopez 1946-ban tanulmányt közöltek a fenti címmel, de sajnos hosszú ideig senki nem fordított figyelmet erre a munkára.

A legtöbb publikációban Odoaker apját, Edikont (Edika, Edeko) a szkírek királyaként említik, ezzel utalva annak germán eredetére. (Meg kell jegyeznünk, hogy maguknak a szkíreknek az etnikai hovatartozása sem ismert.) Ugyanakkor Priskos rhétor, aki jól ismerte Attila bizalmasát, azt írta róla, hogy hun eredetű volt: „Orestes csak egy szolga és írnok Attila udvarában, míg Edicon kiválóan harcol a csatákban, és mivel hun, messze Orestes felett áll.”⁵⁶

A tanulmány szerzői azt állítják, hogy Odoaker hunnak született és a hun királyi vérvonalhoz tartozott. Az utóbbi időben a kutatókat ismét foglalkoztatja Edikon és Odoaker származása. Patrick Amory magyarázata szerint: „Odoakert a források szkírnek, rügiainak, gótnak vagy thüringiainak említik; az apját hunnak tartják, az anyját pedig szkírnek. Odoaker apját, Edekot, először Attila hunjaival társították, azután a szkíreknek nevezett csoporttal, azon népnév képviselőivel, akik időnként megjelentek az 5. századi forrásokban.”⁵⁷ Erik Jensen úgy gondolja, hogy Odoakert gót anya szülte, míg az apja, Edeko hun volt.⁵⁸

Annak érdekében, hogy feltárjuk Odoaker lehetséges származását, vizsgálatunkat kezdjük a leghitelesebb római forrással, Priskos rhétor beszámolójával, aki személyesen is meglátogatta a Hun Birodalom fővárosát, és találkozott Attilával. Hangsúlyoznunk kell, hogy ő a hun előkelőségekkel folytatott megbeszéléseinek köszönhetően meglehetősen sokat tudott a hun belső politikai helyzetről és a helyi viszonyokról. Odoaker rangját és címét a (latin) források a következőképpen említik: Odoacer, genere Rogus, Thorcilingorum, Scirorum, Herolum turbas munitus, vagy pedig Odowacar, Torcilingorum rex, habens secum Sciros, Herulos.⁵⁹ A Reynolds-Lopez szerzőpáros szerint a Torcilingi megnevezés egy törzsi név volt, amelynek a jelentése Toghrul vagy Toghril, ami sólymot jelent, és amely nagyon népszerű név volt a

56 Priskos rhétor 2014, 11. p.

57 Amory 1997, 282. p.

58 Jensen 2018, 16. p.

59 Jordanes 2005, 242.; Reynolds-Lopez 1946, 44. p.

sztyepei régióban. (A szeldzsuk törököknek volt egy olyan uralkodójuk, akit Toghrulnak hívtak, a mongol kereit /törzsi szövetség/ vezetőjének Tooril volt a neve, és így tovább.) Nem csupán az említett modern kori szerzők, de már Cesare Balbo (18. századi olasz író és államférfi) is úgy gondolta, hogy a Torcilingi név a Turks (török) megnevezésből (vagy sztyepei törzsnévből) származik. A Reynolds–Lopez szerzőpáros egy másik fontos információt is megemlített Odoaker származásáról és családi viszonyáról, mégpedig azt, hogy Odoaker a hun királyi törzshöz tartozhatott. A genere Rogus jelentése: Rogus törzs. Ez lehet, hogy a Rugas/Rua névre utal, aki a hunok királya volt Attilát megelőzően. Ha ezt a két információt összekapcsoljuk, ez azt jelentheti, hogy a hun királyi törzs neve Toghrul volt. Pontosán ugyanezt az információt találhatjuk meg a magyar történelmi krónikákban, amelyekben a Hungarians (Árpád) királyi törzsének nevét de genere Turulnak hívják, akik magukat szintén Attilától származtatták.⁶⁰ Priskos rhétor szerint, Edikon (aki hun eredetű) a szkírek királya volt. Ez lehetett az oka annak, hogy a későbbi írásában már úgy utalt rá, mint aki germán származású, holott teljesen megszokott volt, hogy egy meghódított népen más származású vezető uralkodott. Magát Attilát is a germánok királyaként ismerték el, habár nem volt germán származású. De térjünk vissza Odoaker és családja történetéhez. Az apja tehát Edikon, Attila bizalmasa és főembere volt, aki részt vett a catalaunumi csatában 451-ben, Attila halála után egy ideig Pannoniában maradt. Niles a tanulmányában megemlítette, hogy Edikon Attila halálát követően a dunai szkírek királya lett. 468-ban részt vett az osztrigótok elleni nagy csatában a Boilo (Boila) folyónál, ahol életét vesztette, fiai ezután elmenekültek a régióból. Odoaker idősebb bátyját Hunvulfnak (ami a rövidebb változata a 'Hun-Wulf' névnek) hívták, aki először Illíria főparancsnoka lett, majd Ravennában csatlakozott Odoakerhez, és annak jobbkeze, bizalmi embere lett.⁶¹ Odoaker végül 470 körül Itáliába vonult, és annak legnagyobb része felett megszerezte az ellenőrzést. Miután a nyugatrómai császár, Julius Nepost hatalmát a saját főparancsnoka, a római Orestes (475) megdöntötte, az a saját fiát válas-

60 Kézai: *Gesta Hungarorum*. Függelék. 1. fejezet 1. §. A jövevények beköltözéséről Gyeics vezér idejében.

61 Niles 2022, 394. p.

totta meg a Nyugatrómai Birodalom uralkodójának, Romulus Augustulus néven. Odoaker 476-ban fellázadt Orestes ellen, és a csapatai előtt királynak kiáltotta ki saját magát. Öt nappal később Orestest elfogták és Placentiában (a mai Piacenza) kivégezték. Odoaker ezután megfosztotta a trónjától, és száműzte Orestes fiatal fiát, Romulus Augustulus császárt. Az volt a célja, hogy a saját kezében tartsa Itália közigazgatását, miközben elismerte a keletrómai uralkodó fennhatóságát. Habár Zeno császár patriciusi rangot engedélyezett neki, ő inkább „királynak” nevezte magát. Az itáliai uralmát egyaránt veszélyeztette a Keletrómai Birodalom, illetve az osztrogótok. Zeno császár nem akarta teljesen elveszíteni az értékes provinciát, ezért inkább Theodorikot nevezte ki Itália királyának, és küldte oda azzal, hogy védje meg a birodalom érdekeit a „barbár törzsektől”. Theodorik 489-ben tört be Itáliába, és 490 augusztusára szinte a teljes félszigetet elfoglalta, arra kényszerítve Odoakert, hogy Ravennában találjon menedéket. A város 493. március 5-én megadta magát. Theodorik egy díszebédre hívta meg Odoakert, ahol megölte, ezután Gaulba (Gallia) száműzte Odoaker fiát, Thelát (Thelánt), majd miután az megkísérelte a visszatérést Itáliába, megölte őt is. Odoaker halálát követően többé nem hallunk a Torcilingi családról a történelmi krónikákban, a nevük viszont megőrződött néhány családnevben a Balkánon.

A HUNOKRÓL SZÓLÓ SZÉKELY HAGYOMÁNY

Jordanes beszámolójából világosan kitűnik, hogy a hun nép jelentős csoportjai maradhattak fent és éltek tovább az Alsó-Dunától északra elterülő hatalmas területen, különösen Wallachiában (a mai Romániában), és attól északra is. Sajnos csak pár korabeli leírás maradt fenn a Dunától északra fekvő térségről, így Wallachia vagy Transylvania (Erdély) régióiról, mivel ezek a részek kívül estek a Keletrómai Birodalom érdekszféráján. Ahogy Jordanes leírta, a nagy birodalom összeomlása után a hunok mindenfelé feltűntek, némelyek a keletrómai területen kerestek maguknak új hazát. A leírásában csak a déli irányú és az egykori római területek felé irányuló betelepülésről történik említés, és a kora középkori forrásokban sincs utalás arra, hogy mennyi hun távozhatott észak felé. Viszont egy különösen érdekes hagyományt fedezhetünk fel Erdélyben. Ernak rokonai Emnetzur és Ultzindur

(ahogy Jordanes említi) elfoglalták Utus, Hiscus és Almus településeket Dacia tengerparti részén.⁶² Orbán Balázs, magyar utazó és tudós, a következőket írta róluk: „Vargyas az egyik legszebb település. A falu alsó felében van egy csodálatos udvar, amely régről is a Daniel család bitokolt. Itt él ez egyenes jellemű és lelkes hazafi, Daniel Gábor, aki Udvarhelyszék királyi főtisztviselője. A Daniel család egyike azon híres ősi familiáknak, amelyekből számos nevezetes ember származik. Kolumbán Ferenc Apafi Mihály tanácsadója volt, az ő családfája egészen a Hun Birodalom összeomlásának időszakáig vezethető vissza, amikor 3000 székely a végső harcmezőről Erdély keleti részén telepedett le, Elmedzar és Uzindur vezetése alatt. Az említett vezetők a Bayan vagy bán (a későbbiekben már rabonbán) címet viselték. Az egyik közvetlen leszármazottjuk Póka volt (később Pókafalva és Póka család, Póka és Galambfalva településeken). Őt 565-ben a nagyhatalmú Colon követte, akinek a neve aztán összekapcsolódott a címével, ezáltal vált Colonban-ná, és aki az Olasztelken élő Colunbánok előfutára volt. Ugyanez mondható el 631-ben Orbórol (Orbai szék), vagy Ugronról (aki az Ugron család őse volt). Később a Dersek következtek (Dés településnévvel), aztán Kebe (Kebeled falunévvvel), majd Bebők, és végül Uzon (Uzon település nevében), aki 743-ban azokat a magyarokat vezette, akik Tuhutum-mel jöttek Désbe.”⁶³ Nemcsak ez a 19. századi székely tudós, hanem a 6. századi bizánci krónikás, Agathias is tett említést az Ultizur hunokról. Azt jegyezte le, hogy: „Ultizur és a Burgundiai Hunok még Leo császár idejében is meglehetősen ismertek voltak, de ma már semmit nem tudunk róluk, lehet, hogy elpusztultak, vagy a világ végére vándoroltak.”⁶⁴ Emiatt aztán a székely hagyomány lehet az, amely megerősítheti Agathias azon feltételezését, hogy voltak olyan hun törzsek, akik máshová vándoroltak, olyan helyre, amely kívül esett Bizánc érdekszféráján. Miután a rómaiak 270 körül kivonták a csapataikat Erdélyből (az egykori Dacia provinciából), a térség már nem

62 Ma Észak-Bulgária területe. (Jordanes 2005, 266)

63 Orbán 1868, I. XLVII. Vargyas.

64 „De a létük rövidnek rendeltetett és annak végeztével minden nyom nélkül eltűntek. Ezt aényt az Ultizur és Burgundi (hunok) esete bizonyítja, akik jól ismertek voltak egészen Leo uralkodó idejéig, és akiket olyan erőnek tartottak, akikkel számolni kellett, de akikről napjainkban már semmit nem tudunk – és úgy vélem –, ez már így is marad, mivel azok vagy elpusztultak vagy a világ végére vándoroltak.” (Agathias 1967, 5. 11. 4.)

tartozott a római érdekkörbe, ami azt jelentette, hogy többé nem számoltak be az ott élő emberekről és az ottani eseményekről. Ezek szerint a (hunok) portyáikkal nem zaklatták a volt római területeket, így a történeti források többet nem írtak róluk.

Más információk is vannak bizonyos hunokról, amelyeket az ősi magyar krónikák őriztek meg.⁶⁵ Azt írják le, hogy 3000 ember menekült ki a Krimhilda-csatából, akik aztán Erdélybe, az új hazájukba vándoroltak. Ettől kezdve nem hunoknak, hanem székelyeknek hívták őket.⁶⁶ A *Csiki székely krónika* ugyanezt mondja, amely szerint Alpine Daciát a legbátrabb nép, a székelyek foglalták el Attila birodalmának szétesése után. Mindkét forrás azt állítja, hogy Attila fia, Aladár Erdélybe húzódott vissza, és uralma alá hajtotta a hunokat. Aladár nevét nem csupán a fenti munkákból ismerjük, hanem Székelyföld egyik településéről, Dobó faluból származó székely emberek emlékezetében is megőrződött. A falubeliekkal az alábbi érdekes eset történt. A 19. század kezdetén a Vargyas család meg akarta szerezni az ottani szabad székely emberek területét, de a falubeliek nem adták azt nekik, hanem bírósághoz fordultak. 1807. január 14-én a Dobó falubeliek a bíróság előtt eskü alatt vallották, hogy ők a területeket Aladártól, Attila fiától kapták, aki 445-ben érkezett erre a területre a megmaradt hadaival.⁶⁷ A vallomásokot a hivatalos jogi eljárás keretében jegyezték fel. A székely jogi szokásrend alapján, Dobó falu lakosai voltak a terület eredeti tulajdonosai, így a Vargyas családnak nem volt joga arra, hogy azt elvegye tőlük. Vannak tehát olyan független források, amelyek megerősítik, hogy a hunok egyes csoportjai Erdélybe vonultak vissza, és ott éltek az avarok időszakában.

Verancsics Antal, esztergomi érsek, az alábbiakat írta a 16. században: „Senki nem vitatja, hogy a székelyek hun eredetűek. A származásuk története a következőképpen alakult: a magyar krónikákban azt találjuk, hogy Attila király több mint 125 évig élt⁶⁸, több mint 60 utódot

65 A 13-15. századból származó valamennyi magyar krónika ugyanazokat a történeteket jegyezte fel. (Képes Krónika, Kézai Gesta Hungarorum, a Thuróczi Krónika stb.)

66 *Képes Krónika*, 1986, 36. p.

67 Benkó 2018, 84. p.; Fehér 2014, 531. p.

68 Az érsek összekeverte Ethie és Étele (Attila) neveit, akik mindketten hun királyok voltak, emiatt számolt 125 évvel. Ethie valójában Attila dédapja volt.

hagyott hátra, akik közül kettő tűnt ki, Csaba és Aladár; korukhoz képest mindkettőjüket érett embernek tartották, akik lelki erényekben és szigorúságban apjukra hasonlítottak, kiemelkedve a többiek közül; így jogosan döntöttek arról, hogy kettőjük közül az egyik követheti apját annak utódjaként a királyságban... Habár az erkölcsök már talán csiszoltabbak, de a szkíta bárdolatlanság még tetten érhető bennük és a szokásaik összességében. A jogszokásaikban és életvitelükben eltértek a magyaroktól, kivéve a vallásukat. Még a nyelvük sem teljesen hasonló, mivel ők úgy beszélnek, mint az ősök. Betűk helyett szögletes jeleket rónak botokra, és a sorok jobbról bal felé tartanak, mint a zsidók, egyiptomiak és törökök írásában. Egy vagy kettő ezekből a jegyekből – kiegészítve őket pár ponttal – többet jelentenek, mint amit a rovások számából feltételeznénk. A lakosság körében köztudott, hogy a hunok használták ezeket a jeleket.”⁶⁹

A *Csíki székely krónikában* az áll, hogy Székelyföldön továbbra is éltek hunok, a vezetőjük neve rabonbán volt, aki Attila testvérének, Budának a várában lakott: „Rabonbán székhelye Budvár volt, amelyet az öreg rabonbán, Buda Nabu Fileim épített fel, még Attila birodalmának bukása előtt...”⁷⁰ Ennek az erődítménynek a romjai ma is állnak Székelyudvarhelyen. A helyiek még mindig érdekes történeteket mesélnek Attiláról és Budáról, miközben a Budvár erődöt a saját megszentelt központjuknak tartják. Néhány krónika leírása szerint a székelyek várták Árpád érkezését, fogadták őket Ruténiában, és szövetségre léptek velük. Nemcsak a székely hagyomány, de szinte az összes középkori magyar történeti forrás megemlítette, hogy a székelyek elmentek, hogy fogadhassák Árpád beérkező hadseregét a Kárpátok keleti határánál, és szövetségre léptek velük.⁷¹

A *Gesta Hungarorum*ban leírtak szerint, a székelyek nem csupán a nyugati végeken harcoltak, hanem Erdély más részein is, hogy segítsék az új magyar királyság megalapítását! A *Képes Krónika* szintén egy fontos adattal szolgál: azt mondja, hogy mivel a székelyek Árpád herceg

69 Verancsics 1944, Liber III. 138–142. p.

70 *Csíki székely krónika*, 2000, 25. p.

71 *Képes Krónika*, 1986, 36. p. Kézai *Gesta Hungarorum*: Pannónia elpusztítása. (Forrás: <https://mek.oszk.hu/02200/02245/02245.htm#51>)

oldalán harcoltak Pannonia meghódításáért, később ezért földet kaptak Pannoniában.⁷²

A székelyek körében még mindig erős a hun eredettudat. Több legendában említik a hunokat, Attila legkisebb fiát, Csaba királyfit, vagy Attila feleségét, Réka királynét. Ezeket a legendákat a 19. századtól gyűjtik. Magyar Zoltán néprajztudós a közelmúltban bejárta a Kárpát-medence magyar lakta területeit, és számos történelmi mesét gyűjtött össze. Ezenkívül a régi folyóiratokban és publikációkban is talált adatokat a régi magyar emlékekre.⁷³ Ezekben történik említés arról, hogy Hunyad várát a hunok építették (ma: Bánffyhunyad); a helyi folklór szerint a hunok a Királyhágón jöttek keresztül, amely Nagyvárad és Kolozsvár között fekszik⁷⁴, és ott várát létesítettek. Számos legenda él a hunokról Erdővidéken. Vargyas település határában található Réka királyné szimbolikus sírja, aki Attila király legfőbb felesége volt. A helyi legenda szerint, a királyné egy szörnyű balesetben halt meg.⁷⁵ A hunok letelepedhettek akár az ehhez közeli olyan településeken, mint Bibarcfalva, Erdőfüle és Nagybacon. Viszont olyan székelyek, akik Bereckben az Ojtozi-szoros közelében éltek, szintén azt említették, hogy ők a hunok leszármazottai. Pesty Frigyes⁷⁶ nyomán – aki a Kárpát-medence magyar városainak és településeinek a neveit gyűjtötte össze – aztán Orbán Balázs utazott keresztül Székelyföldön, és 6 kötetben összegezte a régióról begyűjtött adatokat, beleértve a hunokról szóló helyi mondákat, legendákat is. A kiváló székely tudós tett említést többek között a Bodzafordulón fellelt olyan nevekről, mint 'Attila útja' vagy 'Attila kútja', amelyről azt tartják, hogy ott léptek be a hunok a Kárpátok területére.⁷⁷ Ezen felül számos, a hunokhoz kapcsolódó mondát is megörökített az utókor számára.

72 Annak az oka, hogy a székelyek földet kaptak a szolgálatukért, a nomád népek körében élt ősi szokáson alapult: a vérszerződésen. Anonymus állította össze az étkezéssel összekapcsolt egyezség pontjait, az magában foglalja a közös zsákmány együttes szétosztásáról szóló megállapodást.

73 Magyar 2011.

74 Ez volt a fő útvonala az egykori magyar királyságnak.

75 Obrusánszky 2016, 112–113. p.

76 Pesty 2015.

77 Orbán 1868, V. IV. Papok sánca és Atilla útja.

MEGÁLLAPÍTÁSOK, KÖVETKEZTETÉSEK

A fenti felsorolásból látható, hogy sok olyan, hunokhoz kapcsolódó emlék maradt meg a helyi emberek emlékezetében, amelyet nem minősíthetünk egyszerű fikciónak vagy képzelgésnek. Senki nem kételkedett a magyar és székely hagyományban a 19. század második feléig, amikor a Habsburgok támadni kezdték a magyarok ősi történetét, hogy leválasszák őket a keleti világról, főként a szomszédos ottománokról, akik támogatták a magyarokat. A német történész, Robert Roesler szintén megkérdőjelezte a magyarországi hun hagyomány hitelességét, helyette egy teljesen új elmélettel állt elő, amelyben a gótok történelmi szerepét hangsúlyozta, megpróbálva minimalizálni a hunok jelentőségét. Roesler követői, mint például Hunfalvy Pál, kijelentették, hogy Attila halála után a hunok szinte nyom nélkül tűntek el a Kárpát-medencéből és Kelet-Európából. Az 1876-ban megjelent *Magyarország ethnographiája* című munkájában Hunfalvy akként magyarázta a hun hagyományt, hogy azt germán hittérítők írták a magyarok számára. Ugyanakkor erre nincs bizonyíték, mivel a magyar krónikákban leírt történetek egyetlen germán történelmi krónikában vagy mondában sem lelhetők fel. A székelyek eredetéről azt állította, hogy azok későbbi betelepülők voltak, akik aztán a határokat őrizték Erdélyben.⁷⁸ Még saját kortársai is részletekbe menően cáfolták Hunfalvy nézeteit, különösen a székely származású Jakab Elek és Orbán Balázs, akik számos bizonyítékot is bemutatnak a magyarok valódi hagyományairól. Thury József, az ismert történész-turkológus, vitába szállt a magyar nemzeti hagyomány hitelessége mellett, és részletesen cáfolta Hunfalvy téziseit. A 19. század második felében jelentős magyar orientalista helyezkedett szembe Hunfalvy álláspontjával. Gábor Bálint, Nagy Géza és Munkácsi Bernát kísérletet tettek arra, hogy új irányt szabjanak a hun kutatásoknak, történelmi és nyelvi adatokkal bizonyítva a hun–magyar kapcsolatokat. A Munkácsi által kiadott *Keleti Szemle* nevű újságban kiemelkedő jelentőségű külföldi tanulmányok jelentek meg, amelyek új adatokat közöltek a hunokról. Ilyen volt Friedrich Hirth *Attila családfája* című tanulmánya, vagy a japán nyelvész Shiratori Kuragichi értekezése a hunok nyelvéről és a méltóságok neveiről. A 20. század kezdetétől olyan

78 Hunfalvy 1876.

kiváló kutatók munkái, mint Thomsen, Marquart, Bury és mások, teljesen új megvilágításba helyezték a kelet- és közép-európai, valamint a kaukázusi népek kultúráját és történelmét, beleértve ebbe a hunokat is.

Az elmúlt évtizedekben ásatásokat végeztek a mai Románia területén, és a régészek Székelyföldön is tártak fel a hunokhoz kapcsolható leleteket. Vitathatatlan, hogy hun műtárgyak, sőt települések maradványai is megtalálhatók szerte a mai Székelyföld területén, ami azt bizonyítja, hogy hunok éltek a térségben.⁷⁹ Mivel ez a terület a magas hegyek miatt különösen elzárt, elképzelhető, hogy akár századokon át élhettek ott hun közösségek. A székelyeknek a kelettel, a hunokkal való kapcsolatára számtalan bizonyíték szolgál. Ilyenek a néprajzi bizonyítékok, mint a szimbolikus újjászületés, a kendő használata, a 'napba nézés' hagyománya, vagy a Nap és Hold kultusza. Meg kell említeni a folklórban fellelhető népi hagyományokat, amelyben szembetűnő párhuzamok találhatók Belső-Ázsiával (41 kőből történő jövendölés, ólomöntés, stb.).⁸⁰ De a jogi szokások kutatása is azt bizonyítja, hogy a székelyek sokféle módon kapcsolódnak a hunokhoz és azok leszármazottaihoz.

2024-ben is számos tanulmány jelent meg a székelyek hun eredetére vonatkozóan. Hakan Aydemir kínai forrásokra hivatkozva azt próbálta meg bizonyítani, hogy a székelyek őseinek legkorábbi települései a mai Mongólia északi részén voltak.⁸¹ Az archeogenetika is érdeklődni kezdett a székelyek eredete iránt. Egy 2023-as tanulmányban a székelyektől (román nyelven: secuii, németül: Sekler), ettől a Délkelet-Erdélyben élő magyar népcsoporttól – az STR- és SNP-módszertan⁸² segítségével – kinyert genetikai mintákat mutattak be. A 115 teljes mitogenomot⁸³, valamint 92 Y-kromoszómát vizsgáló filogenetikai⁸⁴ elemzés megerősítette a feltételezett keleti eredetet, bizonyos anyai (A, C, D) és

79 Harhoiu 1997.

80 Obrusánszky 2023, Obrusánszky 2024.

81 Aydemire 2023.

82 STR – Short Tandem Repeat analysis = gyakori molekuláris biológiai vizsgálati módszer, amely két vagy több mintán hasonlítja össze a DNS egy bizonyos pontját található alléleket, azaz kromoszóma variációkat. SNP – Single Nucleotide Polymorphism = egyponos nukleotid-polimorfizmus, azaz genetikai variációk, „mutációk”, melyek egyszerű bázis-kicserélődések a kromoszómákon.

83 A mitokondriális genetika a genetikának a mitokondriumban, azaz a sejt bizonyos részében található DNS-sel foglalkozó ága.

84 filogenetika – genetikai vizsgálatokra épülő törzsfajlódéstan

apai (Q, R1a) leszármazási vonalak mentén. Mindemellett a minták közül sok kapcsolatot mutatott a népvándorlás (5–9. század) és a honfoglalás korából (10. század) származó ősi DNS-adatokkal.⁸⁵

Karl O. Högström *A hunok Skandináviában* című tanulmányában bemutatta a hunok északi, Lengyelországon túl mutató vándorlását.

Attila hunjai kitörölhetetlen nyomot hagytak Európán. A fentebb említett dokumentumokon túl Attila vált a germán eposzok egyik legfőbb szereplőjévé is. A hunok számos új elemmel gazdagították Európát.

A cikkemben csupán néhány fontos dokumentumot mutattam be, amelyek a hunok továbbélését bizonyítják Európa központi térségeiben. Habár a nagy Hun Birodalom részekre szakadt, a regionális politikai szerep megmaradt, és a hunokat még sokáig fontos politikai tényezőnek tekintették Európában. Az emlékük a mai napig élénken él a Kárpát-medence magyarjainak körében, akik magukat a hunok leszármazottjainak tartják. Úgy hiszem, hogy az új kutatási eredmények mihamarabb bizonyítani fogják, hogy Attila népe történelmi méretű hatással volt a kontinensre és az emberek életére.

IRODALOMJEGYZÉK

- Agathias: *Agathiae Myrinaei Historiarum libri quinque*. Corpus Fontium Historiae Byzantinae. Vol. II. Berlin, 1967, Rec. Keydell, Rudolphus.
- Amory, Patrick: *People and identity in Ostrogothic Italy, 489–554*. Cambridge, New York, 1997, Cambridge University Press.
- Anonymus: *Gesta Hungarorum*. Fordította: Pais Dezső. Elektronikus változat: <http://mek.niif.hu/02200/02245/02245.htm>
- Aydemire, Hakan: A székely eredetkérdés megoldása. In *Hadak útján. A népvándorlaskor fiatal kutatóinak XXIX. konferenciája. Budapest, 2019. november 15–16*. Budapest, 2023, Martin Opitz Kiadó – Pázmány Péter Katolikus Egyetem BTK, Régészettudományi Intézet – Bölcsészettudományi Kutatóközpont – Magyar Őstörténeti Kutatócsoport.
- Benkő Ermő: Aladár és a székelyek. A szkíta–székely–hun–magyar folytonosság újabb írásos bizonyítéka. *Kelet kapuja*, II. évf. (2018) 2. sz. (április–június) 80–95. p.
- Bóna István: *A hunok és nagykirályaik*. Budapest, 1993, Corvina Kiadó.

- Borbély Noémi et al.: High Coverage Mitogenomes and Y-Chromosomal Typing Reveal Ancient Lineages in the Modern-Day Székely Population in Romania. *Genes*. 14(1):133. Bazel, 2023.
- Csíki székely krónika. Szerkesztette: György Attila. Csíkszereda, 2000, Hargita Kiadóhivatal.
- Diculescu, Constantin: *Die Gepiden. Forschungen zur Geschichte Daziens im frühen Mittelalter und zur Vorgeschichte des Rumänischen Volkes. Band 1*. Halle, 1922.
- Fehér János: *Dobó. Egykori település a Kormos mentén*. Barót, 2014, Dobó-Valál Egyesület kiadása.
- Ferrari, Carlo: Buckles and Bones: Central Asiatic influences and the making of post-Roman Gaul. In Guidetti, F. & Meinecke, K. (Eds.): *A globalised visual culture? Towards a geography of Late Antique art*. (Part III. Chapter 9. pp. 243–261.) Oxford–Philadelphia, 2023, Oxbow Books.
- Gmyrya, L.: *Hun Country at the Caspian Gate. Caspian Dagestan during epoch of the Great Movement of Peoples*. Makhachkala, 1995, Dagestan Publishing.
- Gracanin, Hrvoje: The Huns and South Pannonia. *Byzantinoslavica. Vol. 64*. Prague, 2006, 29–76. p.
- Harhoiu, Radu: *Die frühe Völkerwanderungszeit in Rumänien*. Archaeologia Romania I. Bukarest, 1997, Editura Enciclopedică.
- Heather, Peter: *The Fall of the Roman Empire. A New History*. London, 2005, Macmillan.
- Horedt, Kurt: Zur Geschichte der frühen Gepiden im Karpatenbecken. *Apulum*, vol. 9. 1971, 705–712. p.
- Hunfalvy Pál: *Magyarország ethnográfiája*. Budapest, 1876, Magyar Tudományos Akadémia.
- Jensen, Erik: *Barbarians in the Greek and Roman World*. Indianapolis, 2018, Cambridge: Hackett Publishing.
- Jordanes: *Getica. A gótok eredete és tettei*. Közreadja: Kiss Magdolna. Budapest, 2005, L'Harmattan Kiadó.
- Képes Krónika*. Fordította: Bellus Ibolya. Budapest, 1986, Európa Könyvkiadó.
- Kézai Simon: *Gesta Hunnorum et Hungarorum*. Fordította: Szabó Károly. Pest, 1862. Elektronikus kiadás: *Kézai Simon mester magyar krónikája*. <https://mek.oszk.hu/02200/02249/02249.htm>
- Kim, Hyun Jin: *The Huns*. London, 2015, Routledge.
- Király Péter: *A honalapítás vitás eseményei. A kalandozások és a honfoglalás éve*. Nyíregyháza, 2006, Nyíregyházi Főiskola Ukrán és Ruszin Tanszéke.
- Kiss Attila: „...ut strenui viri...” *A gepidák Kárpát-medencei története*. Doktori értekezés, Szeged, 2014, Szegedi Tudományegyetem.
- Maenchen-Helfen, Otto: *The world of the Huns. Studies in Their History and Culture*. Berkeley, 1973, University of California Press.
- Magyar Zoltán: *Erdélyi népmondák*. I–II. Marosvásárhely, 2011, Mentor Kiadó.
- Marcellinus Comes: Marcellini V. C. Comitibus Chronicon. *Chronica minora saec. IV. V. VI. VII*. In *Monumenta Germaniae Historica Auctores Antiquissimi. Tomus 11*. Berlin, 1894, Ed. Mommsen Theodor, 37–108. p.

- Niles, John D.: Myths of the Eastern Origins of the Franks: Fictions or a Kind of Truth? In Brady, L. & Wadden, P. (Eds.): *Origin Legends in Early Medieval Western Europe*. Leiden-Boston, 2022, Brill, 385–404. p.
- Obrusánszky Borbála: *Attila, Európa ura*. Barót, 2016, Tortoma Könyvkiadó.
- Obrusánszky Borbála: *Hunok a Selyemúton*. Barót, 2021, Tortoma Kiadó.
- Obrusánszky Borbála: A babvetés keleti párhuzamai. *Székelyföld*, XXVII. évf. (2023) 4. sz. 112–123. p.
- Obrusánszky Borbála: Ólomöntés az eurázsiai sztyeppe térségben. *Székelyföld*, XXVIII. évf. (2024) 7. sz. 98–111. p.
- Olalde, Indigo et al.: *A genetic history of the Balkans from Roman frontier to Slavic migrations*. Cell, 2023, Vol. 186. Issue 25. 5472–5485. p.
- Orbán Balázs: *Székelyföld leírása történelmi, régészeti, természetrajzi s népismei szempontból*. I–II. Pest, 1868.
- Pesty Frigyes helynévgyűjteménye 1864–1865. IV. kötet Székelyföld és térsége*. Közzéteszi: Csáki Árpád. Budapest–Sepsiszentgyörgy, 2015, OSZK – Székely Nemzeti Múzeum.
- Pohl, Walter: *The Avars: A Steppe Empire in Central Europe. 567–822*. Ithaca and London, 2018, Cornell University Press.
- Priskos rhétor töredékei. Követségben Attila, a hunok nagykirálya udvarában*. Szerkesztette, a jegyzeteket és az utószót írta: Szebelédi Zsolt. Mária-besenyő, 2014, Attraktor Kft.
- Procopius, Caesarea: *The Gothic War. Books VII–VIII*. Translated by H. B. Dewing. Cambridge, Massachusetts, 1954, Harvard University Press.
- Procopius, Caesarea: *History of the Wars I–II. The Persian Wars*. Translated by H. B. Dewing. New York, 2007, Cosimo.
- Prostko-Prostyński, Jan: *Utraeque res publicae: The Emperor Anastasius I's Gothic Policy (491–518)*. Poznań, 1994.
- Reynolds, Robert L – Lopez, Robert S.: Odoacer: German or Hun? *The American Historical Review*, 1946, Vol. 52, No. 1. 36–53. p.
- Szabó Károly: A királyi regösökről. *Századok*, 15. évf. (1881) 7. sz. 553–568. p.
- Szádeczky-Kardoss Samu: Geschichte des Attila-Abkömmlings Mundo und ihre Chronologie bei Theophanes. In *Acta Classica Universitatis Scientiarum Debreceniensis X–XI. (1974–1975)*. 1975, 165–174. p.
- Tárh-i Üngürüs (Chronica of Hungarians)*. Fordította: Blaskovics József. Budapest, 1984, Magvető Könyvkiadó.
- Verancsics (Wrancius) Antal: *Expeditionis Solymani in Moldaviam et Transsylvaniam libri duo. De situ Transsylvanicae, Moldaviae et Transalpiniae Liber Tertius*. Saeculum XVI. Budapest, 1944, Egyetemi Nyomda.
- Wolfram, Herwig: *History of the Goths*. Translated by Thomas J. Dunlap. Berkeley – Los Angeles – London, 1988, University of California Press.